

Julia Berg-Bajraszewska
Doktorantka
Katedra Prawa Karnego Porównawczego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego

**AUTOREFERAT
ROZPRAWY DOKTORSKIEJ**

„Zbrodnie honorowe – aspekty karne i kryminologiczne”

Promotor: dr hab. Przemysław Konieczniak
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzenci:

prof. dr hab. Ewa Guzik-Makaruk
Wydział Prawa
Uniwersytet w Białymstoku

dr hab. prof. INP PAN Witold Klaus
Instytut Nauk Prawnych
Polskiej Akademii Nauk

Warszawa, 12 czerwca 2023 r.

1. Uwagi ogólne

Przedłożona rozprawa została poświęcona tematyce zbrodni „honorowych” w ujęciu karnym oraz kryminologicznym. Już na wstępie wskazać należy, że pojęcie „zbrodni honorowych” nie ma definicji legalnej. Najczęściej termin ten używany jest dla zbiorczego określenia wszystkich występujących na świecie aktów przemocy związanych z tradycyjnie pojmowanym „honorem”. Do zbrodni „honorowych” zalicza się więc każde przestępstwo popełnione rzekomo w imię obrony honoru rodziny, dla jego uratowania albo przywrócenia, poczynając od zabójstwa, a skończywszy na wymuszonym małżeństwie ofiary gwałtu z gwałtcielem. W literaturze przedmiotu nie ma jednak pełnej zgody odnośnie do czynów, które mogą zostać zaliczone do tej kategorii. Jest to związane m.in. z definiowaniem zbrodni „honorowych” jako tych, dla których motywem jest kultura. Wobec powyższego do zbrodni „honorowych” niekiedy zalicza się także takie czyny, jak np. selektywne aborcje ze względu na płeć czy dzieciobójstwa dziewczynek.

Na potrzeby przeprowadzanych w rozprawie analiz, posługuję się najszerszą z prezentowanych w literaturze przedmiotu definicją zbrodni „honorowych” zaproponowaną m.in. przez amerykańskie Badaczki feministyczne – L. Welchmann oraz S. Hossain, które używają tego pojęcia dla „różnych przejawów przemocy wobec kobiet, w tym zabójstw «honorowych», napaści, pozbawień wolności czy ingerencji w wybór małżonka, w sytuacji gdy publicznie wyartykułowane uzasadnienie bądź usprawiedliwienie takich czynów przypisywane jest porządkowi społecznemu, który z racji przyznania mężczyźnie rodzinnej lub małżeńskiej kontroli nad kobietami, a zwłaszcza nad ich zachowaniami seksualnymi (rzeczywistymi, domniemanymi lub potencjalnymi) wymaga od niego, w celu zapobieżenia hańbie lub zmazania skazy na honorze, takiej właśnie reakcji”. Jednocześnie zastrzegłam, że wobec tego, iż pojęcie „honoru”, co do zasady posiada pozytywną konotację, której w żadnym wypadku nie można przypisać omawianym zbrodniom, proponuję posługiwanie się tym zwrotem – w zestawieniu z wyrazami zbrodnia albo zabójstwo – w cudzysłowie, co jest często stosowane w literaturze przedmiotu.

Zbrodnie „honorowe” stanowiące trzon rozważań niniejszej rozprawy scharakteryzowałam w odniesieniu do szerszego pojęcia przestępstw motywowanych kulturowo, a także w związku z wyróżnianą w północnoamerykańskiej literaturze instytucją tzw. obrony przez kulturę (*cultural defence*).

Poprzez przestępstwo motywowane kulturowo, zgodnie z definicją zaproponowaną przez J. van Broeckę – rozumie się czyn popełniony na terenie innego państwa przez członka

grupy mniejszościowej, zgodny z jego kulturą, który jednak – w odbiorze grupy większościowej – jest postrzegany jako społecznie szkodliwy i uznawany za przestępstwo. Problem tkwi w tym, że równocześnie ten sam czyn jest co najmniej akceptowany, a często popierany i oczekiwany, a niekiedy nawet wymagany przez społeczność kultury mniejszościowej, do której jego sprawca należy.

W związku z przestępstwami tego typu, w teorii prawa oraz praktyce wymiaru sprawiedliwości, pojawiła się kwestia czy sądy państw europejskich (w tym także polskie) powinny „udzielać usprawiedliwienia” członkom mniejszości, którzy popełniają przestępstwa motywowane swoją kulturą, a jeśli tak to do jakiego stopnia i pod jakimi warunkami. Innymi słowy, czy wyróżniana, głównie w północnoamerykańskiej literaturze, możliwość stosowania tzw. obrony przez kulturę (*cultural defence*) mogłaby zostać zaakceptowana na gruncie polskiego prawa karnego.

W wymiarze praktycznym problem ten jest istotny w przypadku stanowiących przedmiot rozprawy tzw. zbrodni „honorowych”, w tym zwłaszcza zabójstw „w imię honoru”, kiedy to powołanie się w trakcie procesu karnego na obce – w kraju jurysdykcji – tradycje i wartości kulturowe ma umożliwić sądowi złagodzenie kary bądź nawet całkowite wyłączenie odpowiedzialności karnej sprawcy.

W związku z tym, w rozprawie zbrodnie „honorowe” traktowane są jako jeden z rodzajów przestępstw motywowanych kulturowo, co pozwala na rozważenie możliwości ewentualnego powołania się przez sprawcę w procesie karnym na czynniki kulturowe, które miałyby zmniejszyć lub wyłączyć jego odpowiedzialność. Analiza ta została przeprowadzona przy uwzględnieniu cech charakterystycznych zbrodni „honorowych”, skali zjawiska, a także rozwiązań stosowanych w ustawodawstwach i praktyce innych krajów – zarówno tych, w których zbrodnie „honorowe” wciąż stanowią istotny problem społeczny, tj. Pakistanu, Jordanii, Turcji oraz Indii, jak i w państwach europejskich określanych jako wielokulturowe, tj. w Wielkiej Brytanii oraz Holandii. W końcowej części pracy problematyka przestępstw motywowanych kulturowo, a zwłaszcza zbrodni „honorowych” została przedstawiona w odniesieniu do polskiego systemu prawa karnego. W związku z tym, że obecnie zbrodnie „honorowe” nie stanowią problemu w Polsce, przedstawiono pojawiające się współcześnie przed polskimi sądami próby zastosowania „obrony przez kulturę” w przypadkach innych przestępstw oraz przeanalizowano hipotetyczne możliwości powoływania się na kulturę w ramach istniejących w polskim systemie prawnym instytucji, które mogłyby prowadzić do złagodzenia lub wyłączenia odpowiedzialności karnej sprawców zbrodni „honorowych”, socjalizowanych według wartości i zasad obowiązujących w innych kulturach.

Ponadto, w pracy duża część rozważań została poświęcona społecznej i historycznej sytuacji kobiet na świecie, co podyktowane było przede wszystkim próbą odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście pojęcie przestępstw motywowanych kulturowo jest neutralne ze względu na płeć i czy większość – o ile nie wszystkie – rodzaje tej przestępczości, jak chociażby omawiane zbrodnie „honorowe”, nie odnoszą się w praktyce do zwyczajów opresyjnych wobec kobiet. Innymi słowy, czy tradycje kulturowe nie stanowią legitymizacji przestępstw popełnianych ze względu na płeć.

2. Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy

O wyborze tematu rozprawy przesądziły trzy czynniki. Po pierwsze, znaczenie i waga poruszanej w pracy problematyki badawczej, po drugie, jej niezwykle aktualność, po trzecie zaś rosnące, choć wciąż niewielkie zainteresowanie naukowe skutkujące brakiem w dotychczasowym piśmiennictwie opracowania obejmującego jej kompleksowe omówienie w kontekście prawnokarnym i kryminologicznym.

Zagadnienie przestępstw motywowanych kulturowo oraz prób powoływania się na kulturę w celu usprawiedliwienia lub wyłączenia odpowiedzialności karnej stało się niezwykle ważne i aktualne w związku ze zjawiskiem powszechnej migracji oraz nieuchronnym procesem globalizacji, których jednym ze skutków jest kształtowanie się wielokulturowych społeczeństw. Kwestie dotyczące wielokulturowości i polityki uznania od lat pozostają tematem rozważań filozofów i teoretyków prawa – wspomnieć należy tu chociażby o ideach takich autorów jak J. Rawls, R. Dworkin czy Ch. Taylor. Jest to więc zagadnienie o dużej doniosłości społecznej, politycznej oraz prawnej, wciąż budzącym liczne kontrowersje. Tworzenie się wielokulturowych państw sprzyja z jednej strony budowaniu społeczeństw różnorodnych, wzbogaconych o nowe, często bardzo wartościowe elementy kulturowe, lecz również – w sposób nieuchronny – prowadzi także do sytuacji konfliktowych. Ich przyczyną lub skutkiem jest m.in. relatywizacja tożsamości, wymuszanie zmian kulturowych osób przyjeżdżających do nowego państwa, a także konieczność konfrontowania się przez państwa przyjmujące z przejawami praktyk, do których mają różny stosunek, często negatywny.

Wybór tematyki dotyczącej przestępstw motywowanych kulturowo, ze szczególnym uwzględnieniem zbrodni „honorowych” był również podyktowany stosunkowo niewielką aktywnością nauki prawa w tym obszarze. W chwili rozważania kwestii wyboru tematu, w polskiej literaturze nie było pozycji, które szczegółowo omawiałyby problematykę rozprawy. Później ukazały się wprawdzie publikacje podejmujące kwestie przestępstw motywowanych kulturowo oraz związane z obroną przez kulturę – wspomnieć tu należy przede wszystkim o

monografii D. Bek, *Obrona przez kulturę. Analiza na gruncie polskiego prawa karnego* oraz M. Grzyb, *Przestępstwa motywowane kulturowo. Aspekty kryminologiczne i prawnokarne*, niemniej poruszane w niniejszej rozprawie problemy wykraczają poza ustalenia dokonane przez wspomniane wyżej Autorki. W dotychczasowych rozważaniach brakowało przede wszystkim szczegółowego omówienia cech charakterystycznych zbrodni „honorowych”, ze szczególnym uwzględnieniem najdrastyczniejszego przykładu tych zbrodni, jakimi są zabójstwa dokonywane „w imię honoru”, które stanowią główny punkt rozważań w dysertacji. Ponadto, w dotychczasowych pozycjach odnoszących się do poruszanej problematyki, brakowało rozważań dotyczących kwestii, czy rzeczywiście przestępstwa motywowane kulturowo oraz problemy wynikające z konfliktu kultur, mogą stać się aktualne również na gruncie polskiego systemu prawa karnego. Dotychczasowe publikacje nie przedstawiały również przyjętych przez systemy prawne innych krajów rozwiązań, które regulują (lub tylko uwzględniają) fakt, że dane przestępstwo zostało popełnione z motywów kulturowych. W szczególności nie analizowano, czy w innych państwach istnieje przestrzeń jurydyczna zarezerwowana dla zbrodni „honorowych”, a zwłaszcza zabójstw „honorowych”, i jeśli tak, to jak jest ona „zorganizowana”. Również rozważania dotyczące rozwiązań prawnych państw pozaeuropejskich, takich jak Pakistan, Turcja, Jordania oraz Indie rzadko pojawiały się w polskiej literaturze prawniczej, co motywowało mnie do podjęcia próby uwzględnienia analizy unormowań odnoszących się do zbrodni „honorowych” w tych państwach.

3. Problemy badawcze

Wyjściowe problemy badawcze pracy wyrażają się w pytaniach: 1. Czy istnieje możliwość uwzględnienia komponentów kulturowych w ramach istniejących instytucji polskiego prawa karnego oraz 2. Czy zbrodnie „honorowe” ze szczególnym uwzględnieniem zabójstw „honorowych” są zagrożeniem dla polskiego społeczeństwa, a jeśli jeszcze nie, to – w jaki sposób – powinno się na nie reagować, kiedy pojawią się w przyszłości?

Wyodrębnienie głównych problemów badawczych doprowadziło również do postawienia szeregu pytań o charakterze pomocniczym, w tym przede wszystkim dotyczących tego, co rozumie się w prawie pod pojęciem „obrony przez kulturę”, a także na czym polega istota przestępstw motywowanych kulturowo, w tym zwłaszcza zbrodni „honorowych” oraz jaka jest ich etiologia? W ramach tak postawionych problemów badawczych podjęłam próbę zdefiniowania instytucji „obrony przez kulturę” oraz „przestępstw motywowanych kulturowo”, a także nakreślenia religijno-kulturowych i ekonomiczno-społecznych uwarunkowań

omawianego rodzaju przestępczości, aby rozważyć, czy takie determinanty jak: płeć, religia oraz wzmożona migracja stanowią czynniki o istotnym znaczeniu dla jej genezy lub rozwoju.

Ponadto, dodatkowym problemem badawczym była kwestia, czy i ewentualnie, w jaki sposób motywy kulturowe są uwzględniane w ramach istniejących instytucji prawa karnego w państwach muzułmańskich oraz jakie instrumenty prawne są wykorzystywane w celu zwalczania zabójstw „honorowych” w wybranych państwach europejskich? W szczególności, czy są tworzone w tym celu odrębne typizacje czynów oraz specyficzne instytucje ograniczające lub wyłączające odpowiedzialność karną i jak ewentualnie one wyglądają?

Problemem badawczym, który pośrednio został postawiony w niniejszej pracy była również próba odpowiedzi na pytanie, czy w ramach problematyki dotyczącej zbrodni „honorowych” oraz szerzej – przestępstw motywowanych kulturowo – nie dochodzi do „zasłaniania się” takimi czynnikami jak np. religia, w celu ukrycia powiązania tego rodzaju przestępczości z systemową dyskryminacją kobiet na świecie.

4. Tezy badawcze i cele pracy

Celem pracy było doprowadzenie do zweryfikowania lub falsyfikacji podstawowej ogólnej tezy badawczej, zgodnie z którą w ramach istniejących w polskim porządku prawnym instytucji prawa karnego materialnego istnieje miejsce dla wykorzystania „obrony przez kulturę” oraz uwzględniania na korzyść sprawcy względów kulturowych. Ponadto celem pracy było także potwierdzenie tezy badawczej, zgodnie z którą brak jest obecnie potrzeby tworzenia kryminalizacji zbrodni „honorowych” jako przestępstw *sui generis*. Wobec tego pośrednim celem rozprawy było również znalezienie odpowiedzi na kilka pytań dotyczących genezy tego rodzaju przestępczości. W szczególności: czy mając na uwadze fakt, że współcześnie największa liczba zbrodni, a zwłaszcza zabójstw „honorowych” dokonywana jest w społecznościach muzułmańskich, rzeczywiście występuje związek pomiędzy zasadami religii islamu a powyższymi zbrodniami, a także czy wielowiekowa dyskryminacja kobiet w prawie skutkująca *de facto* ich niższym, w porównaniu z mężczyznami, statusem społecznym ma wpływ na to, że kobiety stają się częściej ofiarami przestępstw motywowanych kulturowo, a zwłaszcza zbrodni „honorowych”; czy nie jest jednak tak, że wprawdzie w społeczeństwach muzułmańskich odwołanie się do religii stanowi często strategiczne usprawiedliwienie dla czynów omawianego rodzaju, niemniej jednak fakt, że zjawisko przemocy wobec kobiet występuje również w pozostałych krajach, skłania do poszukiwania, w skali globalnej, innych przyczyn opresyjnego ich traktowania, np. w nawiązaniu do kryminologicznej teorii zjawiska, określanego jako przemoc ze względu na płeć (*gender based violence*).

W związku z tym, wychodząc z założenia, że ogólne zdefiniowanie tego rodzaju przestępczości i poznanie jej wszelkich przejawów jest warunkiem trafnej identyfikacji, a tym samym skutecznego zwalczania, celem pracy była także próba odpowiedzi na pytanie, jak duże znaczenie z punktu widzenia ewentualnej rozpoznawalności i wykrywalności zbrodni „honorowych”, a zwłaszcza zabójstw „honorowych”, mają konkretne uwarunkowania kulturowe i religijne.

W efekcie, celem rozprawy było wskazanie – również przy uwzględnieniu regulacji prawnych oraz doświadczeń innych krajów – w jakim kierunku może kształtować się polska praktyka wymiaru sprawiedliwości w kontekście pojawiających się ewentualnie przypadków zbrodni „honorowych”, a także innych rodzajów przestępczości motywowanej kulturowo. Zamierzeniem badań prawnoporównawczych było więc stworzenie szerszej perspektywy dla wykorzystywania elementów kulturowych w ramach istniejących instytucji prawa karnego w polskim systemie prawa.

5. Metody badawcze

Analizy przedstawione w pracy przeprowadzono przede wszystkim w oparciu o metodę historyczno-prawną, teoretyczno-prawną, dogmatyczno-prawną oraz prawnoporównawczą. Za pomocą metody historycznej przedstawiono zbrodnie „honorowe” jako zjawisko społeczne i prawne oraz wskazano na dominujące poglądy obecne w debatach społecznych odnoszących się do tej tematyki. Metoda komparatystyczna wykorzystana została natomiast głównie w celu zbadania istnienia bądź braku odrębnych przepisów funkcjonujących w różnych systemach prawa karnego, odwołujących się do zbrodni „honorowych” (a zwłaszcza zabójstw „honorowych”) oraz przestępstw motywowanych kulturowo, a następnie ustalenia zachodzących podobieństw bądź różnic w tym zakresie. Metodą dogmatyczną oraz teoretyczną posłużono się w odniesieniu do analizy poszczególnych instytucji prawa karnego znajdujących się w części ogólnej polskiego kodeksu karnego, a także przestępstwa określonego w art. 148 § 4 KK (tzw. zabójstwo w afekcie).

Wskazać należy również, że praca ma w dużym stopniu charakter interdyscyplinarny, w związku z tym sięgano również do dorobku metodologicznego nauk socjologicznych, filozoficznych, antropologicznych i etnograficznych. W rozważaniach uwzględniono także perspektywę jurysprudencji i kryminologii feministycznej, która postrzega i analizuje historycznie uwarunkowaną, systemową różnicę w pozycji społecznej kobiet oraz mężczyzn, a także asymetrię ich wzajemnych relacji i w konsekwencji, w tych nierównościach i w

dyskryminacji kobiet doszukuje się genezy pewnego rodzaju przestępstw i patologii społecznych.

6. Struktura pracy

Rozprawa składa się z 6 rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz zakończenia. We wstępie uzasadniono wybór tematu rozprawy, jej zasadniczy cel, przedstawiono również szczegółowe tezy badawcze, a także omówiono zastosowaną metodologię.

Pierwszy rozdział poświęcony został definicjom odnoszącym się do poruszanej w dysertacji problematyki dotyczącej przestępstw motywowanych kulturowo, instytucji obrony przez kulturę oraz zbrodni „honorowych”, ze szczególnym uwzględnieniem zabójstw „honorowych”. W tym zakresie przedstawiłam również wzajemne relacje pomiędzy wskazanymi pojęciami, a także ich szerszy kontekst – zarówno dotyczący tła kulturowego, jak i problematyki dyskryminacji i przemocy ze względu na płeć. W celu scharakteryzowania pojęcia „obrony przez kulturę” przedstawiłam również najważniejsze argumenty zwolenników oraz przeciwników *cultural defence*. W rozdziale tym, przeanalizowałam również różnice w zachodnim i tradycyjnym rozumieniu pojęcia „honor”, które mają znaczenie dla zrozumienia cech charakterystycznych dla tej przestępczości oraz traktowania jej jako najbardziej drastycznej formy przestępstw motywowanych kulturowo. Pojęcie „honoru” kształtowane było bowiem w różny sposób na przestrzeni wieków. Biorąc pod uwagę tradycyjne znaczenie „honoru” związane m.in. z religią i kulturą islamu oraz charakterystyczne dla państw Bliskiego Wschodu, a także znaczenie, jakie przypisywano temu pojęciu w historii kultury europejskiej, wyróżnić można co najmniej jego dwa aspekty. W ujęciu istotnym dla tematu niniejszej rozprawy, kluczowe było przede wszystkim przeanalizowanie zewnętrznego aspektu „honoru”, który stał się źródłem i podstawą dla kształtowania dyrektyw dotyczących jego poszanowania, powodem tworzenia kodeksów i sądów honorowych, przyczyną istnienia pojedynków i wszelkich form „zmywania plamy na honorze”. Wskazać należało tu również na odpowiedniki słowa „honor” funkcjonujące w świecie arabskim, a zwłaszcza na znaczenie tzw. *namus* – terminu wywodzącego się z języka perskiego, oznaczającego w dosłownym tłumaczeniu „cnotę”, choć w praktyce utożsamianego wprost z „honorem” oraz terminu *şeref (sharaf)* odnoszącego się do kolektywnie, publicznie postrzeganego honoru jako wyrazu męskiej dominacji, władzy, zdolności kontrolowania kobiet, który może być przywrócony w razie jego naruszenia przez kobietę za pomocą m.in. zabójstwa „honorowego”. Wartości, które mają swój wyraz w *namus* oraz *şeref (sharaf)* mają charakter legitymizujący określone struktury rodzinne i podziały płciowe istniejące w społeczeństwie. W rozdziale pierwszym przedstawiłam również

w syntetyczny sposób teorie kryminologiczne wskazujące na relacje między kulturą a przestępczością.

Rozdział drugi został poświęcony kwestiom natury społecznej i kulturowej składającym się na problematykę przestępstw motywowanych kulturowo, ze szczególnym uwzględnieniem zbrodni „honorowych”, a zwłaszcza zabójstw „honorowych”. Podejmując próbę przedstawienia ewentualnych problemów, jakie mogą, na gruncie rozwijającej się przestępczości motywowanej kulturowo, pojawić się także w Polsce, w pierwszej kolejności odniosłam się do historycznych i społecznych uwarunkowań mających niewątpliwie wpływ na jej rozwój. W związku z tym, w początkowej części drugiego rozdziału koncentruję się na przedstawieniu kwestii związanych z wielokulturowością współczesnych społeczeństw, która aktualnie charakteryzuje *de facto* (choć w różnym stopniu) większość państw na świecie. W szczególności, zwracam uwagę na fakt, jak poważne wyzwanie m.in. dla polityki karnej danego państwa stanowi współistnienie na jego terytorium różnych kultur. W kontekście prawnym, problem ten przejawia się na wielu polach, m.in. w konieczności rozważenia, na ile prawo karne stanowi przejaw wartości moralnych, kulturowych i zwyczajów wyznawanych w społeczeństwie, a także czy każda reguła prawna, reguła moralna i każdy zwyczaj są równocześnie normami kulturowymi oraz czy istnieje uniwersalne prawo dla każdego człowieka.

Badania wiktymologiczne dowodzą, że wśród ofiar przestępczości motywowanej kulturowo dominują kobiety. Wobec tego, w rozdziale drugim odniosłam się do całościowej, aczkolwiek z oczywistych względów, tylko zarysowanej i uogólnionej historii statusu społecznego kobiet na przestrzeni wieków i to zarówno w krajach europejskich, jak i w krajach spoza europejskiego kręgu kulturowego. Kwestia pozycji kobiet w świetle religii islamu jest tu jednym z punktów odniesienia ze względu na fakt, że zbrodnie „honorowe” w głównej mierze dotyczą przedstawicieli tej religii, a niekiedy nawet argumentuje się, że znajdują swe podłoże w jej zasadach i nauczaniu.

W rozdziale trzecim przedmiotem analizy są cechy specyficzne dla zbrodni „honorowych”, a zwłaszcza zabójstw „w imię honoru”, czyli ich charakterystyka, jak również skala i dynamika tej przestępczości na świecie. W tym rozdziale, przedstawiłam również po krótko powiązanie zabójstw „honorowych” z zabójstwami popełnionymi w stanie silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, które choć nie są pojęciami tożsamymi, opierają się na kulturowym fundamencie „działania pod wpływem prowokacji”, które ma usprawiedliwiać utratę kontroli nad sobą i w konsekwencji dokonanie zabójstwa.

Rozdział czwarty składa się z analizy systemów prawnych państw, w których zbrodnie „honorowe”, a zwłaszcza zabójstwa „honorowe” wciąż stanowią istotny problem, tj. Pakistanu, Jordanii, Turcji oraz Indii. Wybór systemów prawnych w/w państw podyktowany był przede wszystkim skalą przestępczości opartej na motywie „honoru”, która w tych krajach jest największa na świecie. Analiza prawa karnego w Pakistanie w kontekście zabójstw „honorowych” uwzględniła zmiany prawa, które miały największe znaczenie dla zwalczania tego rodzaju przestępczości, w tym przede wszystkim związane z wejściem w życie w 1990 r. ustawy *The Qisas and Diyat Act*. Na jej mocy wprowadzono zmiany do pakistańskiego kodeksu karnego, które miały zastosowanie również wobec sprawców zabójstw „honorowych”, w tym m.in. tzw. prawo *qisas* – oznaczające odwet oraz prawo *diyat* – oznaczające pieniężną kompensację, którą należało zapłacić w przypadku niemożności zastosowania prawa *qisas*. Wprowadzona ustawa hołdowała islamskiej koncepcji, zgodnie z którą ofiara lub jej spadkobiercy mogą przyjąć formę rekompensaty pieniężnej w zamian za „przebaczenie” sprawcy i zgodę na zaniechanie dochodzenia w stosunku do niego roszczeń prawnych. Analiza prawa karnego w Jordanii wskazała na istniejące przepisy prowadzące do zmniejszenia lub nawet wyłączenia odpowiedzialności sprawcom zabójstw „honorowych”. W rozdziale tym zostało przedstawione m.in. wykorzystywanie art. 340 oraz art. 98 jordańskiego kodeksu karnego, które w wielu przypadkach prowadziło do uniknięcia odpowiedzialności karnej przez sprawców zabójstw „honorowych”. Ponadto, w rozdziale tym przedstawiono również analizę zwłaszcza art. 462 tureckiego kodeksu karnego, który przyznawał możliwość zmniejszenia wymiaru kary sprawcy przestępstwa, jeżeli ofiara została przyłapana na „cudzołóstwie” lub „nielegalnych stosunkach seksualnych”, albo jeśli istniały niepodważalne dowody na to, że ofiara właśnie dokonała takiego czynu. Artykuł ten, choć nie odnosił się wprost do zabójstwa „honorowego” traktował jako okoliczność łagodzącą tzw. prowokację wywołaną cudzołóstwem ofiary, za które uważa się w Turcji czyny związane z naruszeniem honoru seksualnego przez kobietę. Dodatkowo, dokonano w tym rozdziale analizy systemu prawa obowiązującego w Indiach w kontekście zabójstw „honorowych”, w tym m.in. wskazano na specyficzny system polityczny oparty na terytorialnej władzy lokalnej, czyli tzw. *khap panchayats*, które stoją na straży moralności publicznej i wyrokują w przeważającej większości spraw karnych lokalnej społeczności. Wskazano na ogromną rolę w/w rad *khap panchayats* w „patronowaniu” zabójstwom „honorowym”, również w związku z funkcjonującym w Indiach systemem kastowym, który pośrednio prowadzi do tego, że w kraju tym zabójstwa „honorowe” są niezwykle rozpowszechnione. Rady sprzeciwiają się m.in. małżeństwom międzykastowym oraz tzw. małżeństwom *gotra*, czyli pomiędzy określonymi krewnymi, wobec czego popierają

dokonywanie zabójstw „honorowych”, karząc w ten sposób biorące ślub pary pochodzące np. z tej samej miejscowości/wioski.

W rozdziale piątym przedstawiono natomiast analizę rozwiązań prawnych funkcjonujących w państwach europejskich określanych jednoznacznie jako państwa wielokulturowe, tj. w Wielkiej Brytanii oraz Holandii. Wyróżnikiem akurat tych państw była zarówno skala zjawiska zbrodni „honorowych” (a zwłaszcza zabójstw „honorowych”) występująca na ich terytorium, jak i typ obowiązującego systemu prawnego. Dokonano tu pozytywnej weryfikacji tezy badawczej, że w państwach tych nie istnieją odrębne przepisy odwołujące się do zbrodni „honorowych” oraz przestępstw motywowanych kulturowo. Niemniej, w obu państwach pojawiła się potrzeba wypracowania sposobu reakcji na tego rodzaju stany faktyczne. Zwrócono tu również uwagę na tło legislacyjne, m.in. na to, że w Wielkiej Brytanii istnieje skłonność do akceptowania pewnych rozwiązań, kiedy „obca” kultura jest brana pod uwagę zarówno w toku legislacji, jak i w kontekście funkcjonowania tzw. sądów w gminach religijnych m.in. żydowskich i muzułmańskich. W rozdziale tym przeanalizowano również brytyjskie oraz holenderskie ustawodawstwo pod kątem zabójstw „honorowych” oraz ewentualnych możliwości zastosowania obrony przez kulturę w ramach istniejących rozwiązań prawnych.

Rozdział szósty rozprawy poświęcony został problematyce dotyczącej przestępstw motywowanych kulturowo w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem zbrodni „honorowych”. Analizie poddane zostały sposoby zastosowania „obrony przez kulturę”, które albo miały już miejsce przed polskim wymiarem sprawiedliwości w rzeczywistych stanach faktycznych albo mogłyby się pojawić hipotetycznie. W rozdziale tym przedstawiono więc najważniejsze normy prawa krajowego i międzynarodowego, których przedmiotem jest ochrona osób pochodzących z różnych kultur, wyznających inną religię. Jako materiał do *case study* wykorzystałam analizę akt sądowych dotyczących sprawy zabójstwa w Polsce Polki, dokonanego przez obywatela Pakistanu, która toczyła się przed sądami łódzkimi (Sądem Okręgowym, a następnie Sądem Apelacyjnym). Był to pierwszy w naszym kraju przypadek morderstwa, który rozpatrywano w kategoriach zabójstwa „honorowego”. W rozdziale tym zbadano więc, jaką rolę czynniki kulturowe mogą mieć dla oceny przypisania sprawcy poszczególnych elementów składających się na strukturę przestępstwa, w szczególności w zakresie strony podmiotowej czynu oraz winy. W tej części pracy podjęto próbę rozważenia hipotetycznej możliwości uwzględnienia motywów kulturowych w odniesieniu do zabójstw „honorowych” przy wykorzystaniu instytucji wyłączających lub umniejszających odpowiedzialność w polskim prawie karnym. W rozdziale tym przedstawiono przede wszystkim zagrożenia mogące wynikać z prób stosowania

obrony przez kulturę w odniesieniu do zabójstw „honorowych”, nie przesądzając, czy wykorzystywanie *cultural defence* w stosunku do innych przestępstw motywowanych kulturowo, jest możliwe. Wobec tego, w rozdziale tym zauważono, że czynniki kulturowe na gruncie polskiego prawa karnego mogłyby zostać hipotetycznie rozważone w czterech aspektach: 1) jako okoliczności uchylające odpowiedzialność karną, z uwzględnieniem podziału na okoliczności wyłączające winę oraz okoliczności wyłączające bezprawność (kontratypy); 2) jako nadzwyczajne okoliczności prowadzące do zastosowania instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary; 3) jako zwykłe okoliczności łagodzące uwzględniane w granicach ogólnych dyrektyw wymiaru kary; 4) jako okoliczności prowadzące do zmiany kwalifikacji prawnej czynu sprawcy np. z 148 § 1 lub § 2 na 148 § 4 KK.

7. Wnioski

Z przeanalizowanych w pracy uwarunkowań społecznych, historycznych i kulturowych jednoznacznie wynika, że problematyka zabójstw „honorowych” oraz innych czynów zaliczanych do zbrodni „honorowych” i przestępstw motywowanych kulturowo stała się już aktualna w europejskiej rzeczywistości sądowej, w tym również w Polsce, i jej znaczenie może wzrastać wraz z dalszym napływem emigrantów.

W wyniku analiz stwierdzono, że istnieje duża zależność pomiędzy takimi czynnikami, jak rozwijający się proces migracji oraz tworzenie się wielokulturowego świata, a rozprzestrzenianiem się przestępczości motywowanej kulturowo. Przyjmowanie migrantów to niewątpliwie jeden z przejawów kosmopolitycznej wizji współczesnych państw i pewnego rodzaju konsekwencja świadomego godzenia się na tworzenie zdywersyfikowanych społeczeństw, wyznających różne światopoglądy, posiadających odmienne kultury. Migracje ludności równocześnie jednak powodują lub przyspieszają pewne procesy związane z przestępczością. Stawiają też nowe wyzwania przed krajowymi wymiarami sprawiedliwości państw przyjmujących emigrantów. Związane są one m.in. z pojawieniem się pewnych typów czynów, które w kraju pochodzenia migranta były akceptowane lub nawet wymagane przez religię lub kulturę (jak np. zabójstwa „honorowe”), a w kraju przyjmującym o innej kulturze, są uważane za szkodliwe społecznie i zakazane. Nieraz prowadzi to do konfliktów związanych z tym, jak pogodzić ochronę tożsamości kulturowej i inne prawa mniejszości etnicznych czy religijnych z obowiązkiem egzekwowania wobec ich członków przestrzegania regulacji prawnych i zasad rządzących w państwie przyjmującym. Z jednej strony istnieje potrzeba wykształcenia tolerancji dla odmienności religijnej i kulturowej, która powinna być uznawana i poszanowana (do czego zobowiązują nas jako społeczność międzynarodową, chociażby akty

prawa międzynarodowego, takie jak Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r., Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r.). Z drugiej strony, prowadzi to do pytań o to, jak dalece akceptować możemy te odmienności, jeśli wyrażają się one w praktykach niezgodnych z prawem obowiązującym w społeczeństwie dominującym.

W kontekście Polski zagadnienie to jest również istotne z tego powodu, że – pomimo, iż przestępstwa motywowane kulturowo nie są aktualnie problemem społecznym – patrząc jednak na doświadczenia krajów zachodnich, nie ma podstaw, aby przypuszczać, że Polska uniknie np. problemu przymusowych małżeństw czy zabójstw „honorowych”. Wprawdzie w dającej się przewidzieć przyszłości, Polska nie stanie się z pewnością państwem wielonarodowym, podobnym do Wielkiej Brytanii, Holandii czy Niemiec, niemniej problemy wynikające ze zróżnicowania kulturowego i tak się ujawnią, przy czym paradoksalnie, Polska może być silniej niż inne kraje, narażona na konflikty na tym tle. Wynika to chociażby z faktu, że znaczna część polskiego społeczeństwa ma przekonanie na temat jednokulturowości Polski, co ma m.in. odzwierciedlenie w braku akceptacji dla kulturowych odmienności oraz stosunkowo powszechnej opinii, że pewne kwestie związane z migracją nie dotyczą naszego kraju. W związku z tym, stwierdzono, że problem ten może stanowić duże wyzwanie dla ogółu społeczeństwa, organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także polityki państwa, która będzie musiała albo stworzyć przestrzeń prawną dla instytucji *cultural defence* albo zupełnie ją odrzucić.

Przeprowadzone badania potwierdzają również tezę, że powstały w ramach istniejących kultur na świecie porządek społeczny, utrwalony w religii, zwyczajach, wierzeniach i prawodawstwie jest zawsze, chociaż w mniejszym lub większym stopniu, opresyjny dla kobiet. Analizy dotyczące historii kobiet dowodzą ich wieloaspektowej dyskryminacji, niezwyklej trwałości stereotypów i uprzedzeń płciowych. Jest to zresztą cecha charakterystyczna, a równocześnie brzemień nie tylko jednej konkretnej kultury czy religii, ale większości z nich i ma związek z faktem, że przez całe wieki o „porządku świata” decydowali głównie mężczyźni. Nie ulega wątpliwości, że procesy te wpłynęły nie tylko na odsunięcie kobiet od władzy, polityki, zamknięcia ich w sferze rodzinno-domowej, co nie jest już w zasadzie szerzej kwestionowane, lecz również sprawiły, że stają się one głównie lub prawie wyłącznie, ofiarami niektórych typów przestępstw. Dotyczy to zwłaszcza takiej przestępczości, która bazuje na przemocy i w angielskojęzycznej kryminologii feministycznej określana jest jako „*gender violence*” albo „*gender based violence*”. Tak też jest w przypadku zabójstw „honorowych” kobiet, dla których motywem jest przywrócenie honoru odpowiedzialnemu za nie mężczyźnie lub rodzinie. Stygmatyzacja, jaka odbywa się za pomocą płci ma skutek w postaci tego, że to

kobiety stają się głównie przegranymi w starciu z szeroko i często błędnie pojmowaną „kulturą”.

Hipoteza badawcza postawiona przeze mnie w pracy, zgodnie z którą zbrodnie „honorowe”, a także pozostałe rodzaje przestępstw motywowanych kulturowo stanowią wypadkową wieloletniej dyskryminacji kobiet jest prawdziwa. Czynniki płciowe są niezwykle istotne w kontekście uzasadniania zachodzących zjawisk przestępczych, ponieważ większość kultur prawnych jest „naładowana” kwestiami ideologicznymi dotyczącymi płci. Dokonywanie przestępstw, dla których uzasadnieniem są dogmaty religijne i tradycyjne normy, nieraz celowo błędnie interpretowane, stanowi tego przykład. Wobec tego należy również wskazać, że łączenie problemu zbrodni „honorowych” wyłącznie z religią islamu oraz argumentacja, że znajdują one swe podłoże w jej zasadach i nauczaniu jest błędna, co zostało wykazane w niniejszej pracy.

Kolejny problem badawczy, jaki postawiłam sobie na początku niniejszej pracy to próba odpowiedzi na pytanie, czy i ewentualnie, w jaki sposób motywy kulturowe kierujące zachowaniem przestępczym sprawcy, znajdują odzwierciedlenie w prawie karnym wybranych krajów nienależących do kręgu kultury europejskiej oraz Europy Zachodniej. Innymi słowy, czy motywy kulturowe są uwzględnione tylko w ramach istniejących w tych państwach ogólnych instytucji prawa karnego, czy też tworzone są w tym celu odrębne regulacje?

Przeprowadzona w kontekście zabójstw „honorowych” analiza sytuacji polityczno-społecznej oraz prawnej, w takich państwach jak Jordania, Pakistan, Turcja oraz Indie wykazała zbliżony sposób podejścia do tego problemu. Szczególne znaczenie ma tu również przedstawiona sytuacja prawna na terenie Indii, która jednoznacznie wskazuje, że zabójstwa „honorowe” nie są problemem wynikającym z religii islamu, ale związanym ze specyficznym rozumieniem i pojmowaniem kultury. Wyraża się to w podobnych katalogach czynów uznawanych za przestępstwa uwarunkowane kulturowo, do których zalicza się przede wszystkim zabójstwa „honorowe” (w tym wszelkie fazy poprzedzające, jak np. uwięzienie, napaść), wymuszanie małżeństw, okaleczanie narządów płciowych. Równocześnie, w tych krajach daje się obserwować współcześnie tendencja, choć nie wszędzie równie wyraźna, do zmiany podejścia wymiaru sprawiedliwości do tego rodzaju przemocy: od akceptacji, zrozumienia i usprawiedliwiania prawnego, do prób eliminacji bądź chociaż jej ograniczania.

Początkowo, odpowiedzialność karna za zabójstwa dokonane „w imię honoru” i usprawiedliwiane kulturą w tych krajach była wyłączona albo łagodzona w ramach instytucji pojednania się sprawcy ze spadkobiercami ofiary połączonego najczęściej z zapłatą stosownego odszkodowania, instytucji działania z pasji/namiętności bądź pod wpływem prowokacji.

Stopniowo, pod wpływem prowadzonych kampanii edukujących i uświadamiających społeczeństwu szkodliwość zabójstw „honorowych”, starano się doprowadzić do zmiany prawa i praktyki jego stosowania, a równocześnie do transformacji społecznej w tym zakresie. Doszło do uchylenia najbardziej dyskryminujących kobiety przepisów, niemniej wdrażanie zmian spotykało się w praktyce z dużym oporem społecznym, a niekiedy również ze strony instytucji państwowych, czego zasadniczej przyczyny należy upatrywać w tym, że zmiany społecznej świadomości prawnej następują znacznie wolniej niż zmiany ustawodawcze.

Badania zabójstw „honorowych” oraz pośrednio także innych przestępstw zaliczanych do zbrodni „honorowych”, prowadzonych w multikulturowych krajach europejskich, takich jak Wielka Brytania i Holandia, pozwoliły na stwierdzenie, że problem ten występuje na znaczącą skalę również w Europie. Chociaż z analizy praktyki orzeczniczej wynika, że sądy państw europejskich – co do zasady – zdecydowanie bez pobłażania odnoszą się do tej grupy przestępstw, niemniej jak dotąd wymiar sprawiedliwości nie był w stanie poradzić sobie całkowicie z tym zjawiskiem. Być może przyczyną tego był fakt, że również w tych krajach stosunek do zabójstw „honorowych” ewoluował. Na przykład początkowo brytyjska polityka kryminalna polegała na uwzględnianiu „obrony przez kulturę” i usprawiedliwianiu czynów dokonanych w imię religii lub tradycji przez sprawców należących do grup mniejszościowych. Wykorzystywano przy tym najczęściej dla złagodzenia ich odpowiedzialności karnej znaną w systemie *common law* instytucję prowokacji. W Holandii pewne próby wykorzystywania argumentu kulturowego pojawiły się w odniesieniu do instytucji tzw. działania pod przymusem, polegającego na tym, że sprawca poddany jest tak silnemu, zewnętrznemu naciskowi, że jego zdolność do kierowania się własną wolą została znacznie ograniczona, tak że czuł się zmuszony do popełnienia przestępstwa. Szybko jednak występowanie tego rodzaju przestępczości zaczęło w tym kraju utożsamiać z fiaskiem polityki integracji imigrantów i argumenty wykorzystywane w *cultural defence* nie miały większej akceptacji, w konsekwencji czego, próby powoływania się na nie w celu złagodzenia odpowiedzialności karnej sprawcy, rzadko kiedy kończyły się sukcesem. W niedługim więc czasie po pierwszych próbach wykorzystywania obrony przez kulturę w ramach istniejących rozwiązań prawnych obu systemów, zrezygnowano z takiej praktyki i zaczęto negatywnie odnosić się do przesłanek kulturowych jako usprawiedliwienia przestępstwa. W żadnym z europejskich krajów nie zdecydowano się też na wprowadzenie do systemów prawa krajowego definicji legalnej zbrodni „honorowych” (lub zabójstw „honorowych”) połączonej z uznaniem za przestępstwo *sui generis* (tj. odrębny typ czynu zabronionego).

W kontekście postawionych przeze mnie na początku pracy tez badawczych, stwierdzono ponadto brak potrzeby tworzenia kryminalizacji zbrodni „honorowych” jako przestępstw *sui generis* w polskim porządku prawnym, podobnie jak nie zdecydowały się na to ustawodawstwa zarówno analizowanych państw Europy Zachodniej, jak i państw pozaeuropejskich, w których przestępczość oparta na honorze stanowi duży problem społeczny. W niniejszej dysertacji skupiono się w głównej mierze na zabójstwach „honorowych”, wobec których taka potrzeba nie jest zauważalna, niemniej do oddzielnej refleksji i rozważań należałoby pozostawić ewentualnie inne, poszczególne czyny, które zgodnie z przyjętą w pracy definicją zbrodni „honorowych” zaliczane są do tego zbiorczego terminu. Niemniej już ogólny ogląd katalogu przestępstw części szczególnej polskiego k.k. wskazuje, że nie wydaje się potrzebne, aby w Polsce pojawiły się odrębne przepisy penalizujące wymuszone małżeństwa lub okaleczanie narządów płciowych kobiet ze względu na możliwość wykorzystania w tym zakresie innych, bardziej ogólnych kryminalizacji.

Analiza polskich przepisów części ogólnej kodeksu karnego pozwoliła ustalić, że teoretycznie rzecz biorąc, niektóre z przewidzianych tam instytucji, mogłyby w pewnych warunkach, być wykorzystywane dla konstruowania linii obrony sprawcy w odwołaniu się do kulturowych motywów popełnionego przez niego przestępstwa. W przypadku możliwości uwzględnienia kulturowych uwarunkowań zabójstwa „honorowego” w odniesieniu do okoliczności wyłączających winę, mogłoby to doprowadzić do zdekompletowania strony podmiotowej lub braku tzw. zarzucalności, a co za tym idzie do konkluzji, że „wymagalność” właściwego zachowania jest w odniesieniu do osób o innym pochodzeniu kulturowym ograniczona lub w ogóle niemożliwa. Trudno jednak zaakceptować takie stanowisko, zarówno na gruncie art. 30 KK odnoszącego się do nieświadomości bezprawności, jak i pozostałych okoliczności wyłączających winę – błędu co do faktu (art. 28 KK) oraz błędu co do kontratypu lub winy (art. 29 KK) w odniesieniu do czynów jakimi są zabójstwa „honorowe”. Wobec możliwości zastosowania instytucji stanu wyższej konieczności wyłączającego winę, w pewnych wypadkach sytuacja sprawców zabójstw „honorowych” mogłaby być traktowana jako przypadek kolizji dóbr. Niemniej jednak przesłanką niezbędną do tego, aby w ogóle mówić o stanie wyższej konieczności jest wystąpienie „bezpośredniego niebezpieczeństwa”, które grozi jakiemuś dobru chronionemu prawem, co prowadzi do konkluzji, że w przypadku fenomenologii zabójstw „honorowych” byłoby to trudne do spełnienia. Ponadto poważne trudności powodowałyby wykazanie wymaganej w art. 26 § 2 KK współmierności wartości dóbr: poświęconego i ratowanego. Proporcja ta nie podlega bowiem ocenie zgodnie z subiektywnymi kryteriami sprawcy, który mógłby oczywiście próbować powołać się na to, że

w jego odczuciu „honor” ma wyższą wartość niż życie człowieka. Rozważyć można byłoby tu jedynie sytuację, gdyby sprawcy wyznaczonemu do dokonania zabójstwa „honorowego” groziła obawa o własne życie wynikająca z niewykonania nałożonego na niego obowiązku.

Odnosząc się zaś do niepoczytalności i wieku sprawcy, uznać należy, że kwestia ta w niewielkim stopniu może wiązać się z kulturową odmiennością sprawcy. Niemniej wskazać trzeba, że na tej podstawie pojawiły się precedensy w innych systemach prawnych polegające na uwzględnieniu czynników kulturowych, które doprowadziły do zakłócenia czynności psychicznych sprawcy, m.in. w głośnej sprawie *People v. Kimura*.

Przechodząc do wniosków wynikających z ewentualnej możliwości zastosowania argumentów kulturowych w odniesieniu do kontratypów, należy wskazać, że kontratypy wymienione w rozdziale III KK nie przystają do potrzeb związanych z obroną przez kulturę. Niemniej, w związku z tym, że w analizowanych krajach europejskich oraz pozaeuropejskich, w przypadkach, gdy powoływano się przed sądami na argumenty kulturowe, odnoszono się głównie do instytucji prowokacji oraz obrony własnej, należało, wobec tego przedstawić i tę interpretację w kontekście polskiej regulacji obrony koniecznej z art. 25 KK. Analiza przesłanek instytucji obrony koniecznej w odniesieniu do ewentualnego przypadku zabójstwa „honorowego” wykazała jednak, że biorąc pod uwagę fakt, że przestępstwa te mają charakter odwetu, zemsty za hańbiące zachowanie się ofiary i występują często w pewnym odstępie czasowym od zdarzenia, należy w zasadzie wykluczyć możliwość powołania się na obronę konieczną w sprawach tego typu.

Analiza kolejnej hipotezy szczegółowej odnoszącej się do możliwości uwzględnienia czynników kulturowych w ramach oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu wykazała, że katalog kwantyfikatorów społecznej szkodliwości z art. 115 § 2 KK ma charakter zamknięty i nie mogą być w jego ramach brane pod uwagę jakiegokolwiek inne okoliczności, niż tam wymienione. Ponadto w przypadku zabójstwa, nie może być mowy o znikomej społecznej szkodliwości czynu, która wyłącza przestępstwo na podstawie art. 1 § 2 KK. Natomiast można rozważać ewentualne użycie *cultural defence* w ramach oceny karygodności innych czynów zabronionych motywowanych kulturowo np. w przypadku wymuszonego małżeństwa albo współżycia z osobą poniżej 15 roku życia, co zresztą było częstym stanem faktycznym pojawiającym się przed polskimi sądami w związku z małżeństwami zawieranymi w tradycji rzymskiej. Kultura, w której sprawca się wychował, pomimo że nie mieści się na liście kwantyfikatorów społecznej szkodliwości czynu, może wpływać jednak na motywację sprawcy.

Jednym z wniosków płynących z dokonywanej analizy było stwierdzenie, że uwarunkowania kulturowe mogłyby być uwzględniane w ramach ogólnych dyrektyw sądowego wymiaru kary. Niezależnie bowiem od możliwości powołania się na którąś z okoliczności wyłączających winę bądź przesłanek rzutujących na znikomą społeczną szkodliwość czynu, wina i szkodliwość limitują również sądowy wymiar kary. Ponadto, aby stosować art. 53 § 1 KK, należy uwzględnić również okoliczności wymienione w § 2 KK, wśród których znajdują się m.in. motywacja oraz właściwości i warunki osobiste sprawcy. Wobec czego i w tym przypadku motywacja sprawcy może stać się okolicznością istotną, tym razem w kontekście kształtowania wymiaru kary. Tak samo jest w przypadku przesłanki odnoszącej się do właściwości i warunków osobistych sprawcy, które charakteryzują sprawcę w oderwaniu od popełnionego przez niego czynu.

Ostatnim zagadnieniem rozważanym w kontekście polskiego prawa karnego materialnego było odniesienie zabójstw „honorowych” do kwalifikacji prawnej z art. 148 § 4 KK. Przyjmuje się, że zastosowanie konstrukcji z art. 148 § 4 KK może nastąpić tylko wówczas, gdy zostanie stwierdzone: po pierwsze, że u sprawcy wystąpiło „silne wzburzenie”, po drugie, że jest ono usprawiedliwione okolicznościami, a także, gdy po trzecie istnieje związek między wskazanym stanem a popełnionym zabójstwem. Przeprowadzona analiza dotycząca zarówno specyfiki zabójstw „honorowych”, jak i przesłanek zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, doprowadziła do wniosku, że typowo czyny te dokonywane są w sposób odmienny i nie spełniający powyżej wskazanych warunków. Praktyka utożsamiania zabójstw „honorowych” z zabójstwami popełnionymi w stanie silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami jest natomiast powszechna w krajach arabskich, dla których odpowiednikiem polskiej typizacji z art. 148 § 4 KK są tzw. *crimes of passion*, czyli zabójstwa dokonane z pasji bądź w wyniku namiętności. Przeprowadzone analizy dotyczące państw europejskich doprowadziły do wniosku, że istniały przypadki, gdy sądy europejskie uzasadniały zabójstwa „honorowe” prowokacją i często decydowały się na złagodzenie odpowiedzialności karnej wobec sprawców w takiej sytuacji, chociaż wiele przesłanek przemawiało przeciwko przyjmowaniu takiego rozwiązania. Wynika to z tego, że dość powszechnie przyjmuje się nadal, że jedną z „typowych” przyczyn, które mogą wywołać stan silnego wzburzenia jest zdrada małżeńska. Choć poglądy na ten temat powoli ewoluują, z badań orzecznictwa światowego wynika, że zazdrość jest często podnoszona w kontekście prób usprawiedliwienia działania w prowokacji bądź stanie silnego wzburzenia, zwłaszcza w sytuacji zabójstw kobiet. Co więcej zazdrość i wzburzenie są traktowane jako akceptowana odpowiedź często nie tylko na zdradę, ale także na zbyt

„niewłaściwe” lub „wyzywające” zachowanie kobiet i odbierane jako naturalna reakcja, zwłaszcza ze strony mężczyzn. Jest to analogiczne w sytuacji zabójstw „honorowych”, gdzie pojęcie wstydu, który kobieta „przyniosła” na rodzinę/męża swoim zachowaniem, staje się podstawą do dokonania zabójstwa „honorowego”. Można więc pokusić się o wniosek, zgodnie z którym działanie pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami bądź prowokacji ma potencjał by być interpretowane rozszerzająco szeroko i służyć ukrytej dyskryminacji kobiet.

Generalnie, analiza instytucji polskiego prawa karnego skłania do refleksji, że w pewnych sytuacjach kultura mogłaby zostać wykorzystana jako okoliczność łagodząca odpowiedzialność karną. Jednakże fakt, że Polska ratyfikowała Konwencję stambulską stoi na przeszkodzie uznawaniu przez sądy takich argumentów. Wynikający z tej Konwencji zakaz usprawiedliwiania przewidzianych w niej form przemocy wobec kobiet kulturą, zwyczajem, religią, tradycją lub tzw. honorem jest wiążący dla wszystkich organów państw będących jej stroną. Nie oznacza to jednak równocześnie, że w ramach indywidualizacji kary, sądy nie mogą uwzględniać szczególnych motywów popełnienia przestępstwa oraz wszelkich innych uwarunkowań, w jakich działał sprawca. W tym sensie instytucja *cultural defence* również w polskim systemie prawa karnego może mieć znaczenie.